

izpopolnjevanju in informiranju. Četudi je ta poudarek navidezno samoumeven in neproblematičen, ga velja tudi interpretirati v kontekstu teoretskega aparata, ki ga izgrajuje Hamelink. Predstavljen je namreč v kritičnem odnosu do pozitivnih ideologij, ki spremljajo komunikacijske tehnologije, kar *eo ipso* očita elitistično držo prevladujoči raziskovalni praksi. Toda, ker s tem tudi neposredno obnavlja predstavo, ki jo v isti sapi deklarativno zavrača, namreč predstavo o komunikacijskih tehnologijah kot o vsemogočnem in na vse strani subverzivnem družbenem dejavniku, se vseeno zdi, da je obnova sokratskega dialogizma več kot zgolj prikladen zaključek. Morda uvod v skorajšnje nadaljevanje razprave? In na podoben način gre razumeti – ob smiselni zaokrožitvi obravnavane vsebine – tudi najbolj perečo omejitev besedila. Čprav prinaša izjemno aktualno in provokativno branje, njegova izrazita programska premočno prerašča druge raziskovalne ambicije. Knjigo *The Ethics of Cyberspace* gre zato brati predvsem kot ostro polemično izhodišče, ki neizprosno vabi v interdisciplinarno razpravo.

Citirana literatura:

- Gundersen, Adolf G. (2000): *The Socratic Citizen: A Theory of Deliberative Democracy*. Lanham: Lexington Press.
- Gurak, Laura J. (1997): *Persuasion and Privacy in Cyberspace: The Online Protests over Lotus Marketplace and the Clipper Chip*. New Heaven and London: Yale University Press.
- Habermas, Jürgen (1993): *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge: MIT Press.
- Hamelink, Cees J. (1994): *The Politics of World Communication*. London: Sage.
- Nussbaum, Martha C. (1997): *Cultivating Humanity*. Cambridge: Harvard University Press.

Maruša Pušnik

**Igor Primorac: Etika in seks. Ljubljana: Krtina - knjižna zbirka Krt, 2002
230 strani (ISBN 961-6174-34-7), 3.240 SIT**

Podobe homoseksualcev in homoseksualnih odnosov so v zadnjih letih preplavile popularno kulturo pod krinko liberalizacije družbe in dokončnega osvobajanja stereotipnega prikazovanja homoseksualcev. Pa vendar v teh podobah lahko ugledamo globoko zaraščene korenine tradicionalne spolne morale, saj so homoseksualci reprezentirani kot maskare, na implicitni ravni se še vedno poudarja, da se oblačijo drugače, počnejo stvari, ki jih "pravi moški" ne itd. Za krinko liberalnih načel, v imenu seksualne revolucije ter gibanja za osvoboditev *gayev* iz šestdesetih let 20. stoletja ostaja homoseksualni spolni odnos še vedno moralno zgrešen. Seks, še posebej "nenaravni", ostaja predmet moralističnih trditvev in še naprej velja za eno od najbolj obscenih človeških dejavnosti. Poleg homoseksualnosti se drugih glavnih vprašanj spolne morale v knjigi *Etika in seks* v maniri Foucaultove govorice loteva Igor Primorac, izredni profesor filozofije na Hebrejski Univerzi v Jeruzalemu in na Univerzi v Melbournu. Primorac se v kritični prevetritvi seksa in glavnih vprašanj spolne morale zavzame za bolj goli seks, po Foucaultu za divji seks, saj naj bi "dolgo časa /.../ menda prenašali viktorijanski način življenja in še danes ga prenašamo. Kot da je v grbu naše seksualnosti sramežljiva kraljica, zadržana, nema in licemerska" (Foucault, 2000: 7). Ni naključje, da potemtakem Primorčevo *Etiko in seks* postavljamo ob bok Foucaultovi *Zgodovini seksualnosti*, ki v arzenalu znanstvenih analiz predstavlja vrhovno boginjo, revolucionarno delo na področju razgrnitve seksa.

Igor Primorac, ki v svojih objavljenih razpravah kritično pretresa širok spekter moralnih vprašanj od samomora, kaznovanja in terorizma do seksualnih perverzij, knjigo *Etika in seks*

razdeli na dva dela. V prvem delu podaja zgodovinski pregled filozofske misli o človeški seksualnosti in pripominja, da je seks kot filozofska tema šele sredi 19. stoletja pritegnil resnejše zanimanje. Kot prelomno navaja naturalistično filozofijo Nietzscheja in Schopenhauerja, ki spodbudi novo razumevanje seksualnosti, saj se do takrat razen svetle izjeme Markiza de Sada, ki je radikalno zanimal tradicionalni pogled na seks, večina filozofov zadovolji "zgolj s podpiranjem konvencionalne spolne morale s pomočjo filozofskih argumentov" (Primorac, 2002: 17). Primorac potem takem spregovori o naravi in moralnem pomenu seksa, ko kritično pretresa glavne koncepcije človeške seksualnosti, ki so se razvile skozi zgodovino: tradicionalno razumevanje seksa v zvezi s prokreiranjem, omejenega na zakonsko zvezo; romantični pogled na seks v zvezi z ljubeznijo; pristop k seksu kot telesnemu jeziku za izražanje občutij in drž; hedonistični pristop ali pogled na seks kot vir užitka. Zavrne prve tri koncepcije seksa – biološkost, romantičnost in ekspresivnost seksa, podpre pa hedonistični pristop. Avtor tako ovrže moralno navlako in sprejema seks v njegovih lastnih pojmih in ne kot del nečesa ali sredstvo za doseg nekaj drugega: "Kaj seks kot tak – kot goli seks – je: izkušnja želje po stiku s telesom drugega in užitek, ki ga ta stik proizvede, skupaj s tem, kar počnemo, da bi to željo zadovoljili" (Primorac, 2002: 61). Šele tisto, kar priključimo seksu (romantika, prokreiranje itd.) proizvaja določene moralne zapovedi in prepovedi – ne pa tudi seks sam. Zatorej tudi ne moremo govoriti o seksualni etiki ali o spolni moralni, pribije Primorac. Prav tako se avtor v stilu Markiza de Sada zavzame za odpravo razlikovanja med naravnim in nenaravnim (tj. perverzним seksom) in zavrne idejo o seksualni perverzности, ki je v kontekstu tradicionalne seksualne etike moralno nabit pojem in vselej vnaprej sporoča neodobranje.

Na trdno zgrajenem teoretičnem ozadju se Primorac v drugem delu loteva dandanes glavnih vprašanj spolne morale, kot so prešuštvo in ljubosumnost v okviru institucije zakonske zveze, prostitucija, homoseksualnost, pedofilija, spolno nadlegovanje in posilstvo. Sklene, da obsojanje oblik seksualnosti, ki v naši družbi niso tolerirane, ni niti pravno niti moralno, je pa posledica tradicionalne paternalistične krščanske spolne morale, akterji teh seksualnih dejavnosti pa so pogosto skrajno moralno sankcionirani – izobčeni so iz dostojne družbe. Perverznost je tako povezana s statističnimi dejstvi, saj se pogosto predpostavlja, da je naravna seksualnost tista, ki je statistično normalna oziroma tipična. O tem, kaj je naravni seks v slovenski družbi in katere so seksualne perverzije, pričajo tudi rezultati SJM, ki potemtakem določajo, kaj je moralno in kaj ni. Na primer, približno polovico anketiranih moti prostitucija v okolju, kjer živijo (Toš, 1999: 28) oziroma 63% jih ne odobrava spolnih odnosov med dvema odraslima osebam istega spola (Toš, 1999: 828).

Seks predstavlja eno izmed najbolj razširjenih vsakdanjih praks, v izložitvi sodobne medijske družbe je najbolj ogledovani popularni kulturni tekst, postaja pomembno tržno blago v eni izmed najbolj donosnih trgovin, pa vendar kljub temu ostaja najbolj zakrita in kontrolirana praksa. Seks je vseprisoten, vedno navzoč, a hkrati razumljen kot tako žgečkljiv in pohujšljiv, da mora ostati skrit. Seksa ne le izvajamo, ampak ga neprenehoma upravljamo v govor, kot pravi Foucault (2000), saj se o seksu govori na vsakem koraku in je seksualna praksa tako stalno nadzorovana. Seks nosi patino sramežljivosti in natanko prek tega deluje oblast. Takšnega pogleda v knjigi manjka, saj Primorac izgubi uvid v seks kot vsakdanjo prakso. Čeprav avtor spreverča samoumevnosti o seksu, jih postavlja na prepah in razbija trdno usidrano krščansko moralo, ne uspe dometa analize, ki bi pokazala, kako se te samoumevnosti napajajo in reproducirajo v vsakdanjih diskurzih. Ponekod prav zaradi naslonitve na pravni vidik še naprej žigosa seks kot trivialno prakso, saj ne uspe razkriti odnosa posameznika do oblasti, ki individua zgrabi prek seksualne prakse in ga vpiše na položaj subjekta. Očitek Primorcu potemtakem je, da predpostavi obstoj subjekta, kot da subjekt obstoja že vnaprej. Ne prikaže, kako se v vsakdanjih življenjih ti subjekti šele konstituirajo prek delovanja oblasti, ko se seks spravlja v govor in se ga podvrže oblastnim odnosom in nadzoru. Delo Primorca, ki je v izvorniku izšlo v angleškem jeziku leta 1999 pri založbi Routledge, pa kljub temu predstavlja izčrpen uvod v razpravo o človeški

seksualnosti in je edinstven prispevek k etiki, je del uporabne etike. *Etika in seks* je izvrsten dokaz, da je seks vreden filozofske obravnave, saj je seks praktično najbolj in hkrati teoretično najmanj raziskana praksa, ki se je akademski diskurz prekanjeno izogiba kot manjvredne trivialne prakse. Za pretenciozne racionalistične akademske razprave seks ni vreden resne obravnave, saj se subjektivnost in senzibilnost seksa ne skladata z "Objektivno Racionalnostjo Pravih Znanosti". Po Primorcu je to krivda še zmeraj globoko usidrane katoliške etike in vplivov filozofov stoične šole, ki so prisegali na vrednote racionalnosti in notranje svobode, nezdružljive s strastmi, ter vpliva metafizične tradicije na tradicijo zahodne znanosti, ki je "črpala iz učenja Platona in pitagorejcev ter zoperstavljala materialno in nematerialno, telo in dušo, ter zadnjo povzdigovala, prvo pa omalovaževala" (Primorac, 2002: 16).

Spodbudno pri knjigi je, da bodo bralci/ke – tudi tisti nepoučeni o filozofiji, lahko tekoče brali stimulativne zapiske Igorja Primorca, saj je delo napisano v zelo berljivem jeziku. Akademsko-raziskovalna srenja, študenti/ke, ki jih zanima teoretska obravnava seksa, ter vsi ostali, ki se počutijo utesnjeni in prizadeti ob moraliziranju o seksu, so s prevodom Primorčeve knjige dobili pomemben material za začetek osvoboditve na področju človeške seksualnosti. Čeprav v tem oziru pri Primorcu pogrešamo iskro revolucionarnosti, pa z malo imaginacije vseeno lahko uvidimo, da na implicitni ravni prižiga iskrico in da iskrica tli. Tradicionalno spolno moralo, ki se je skozi zgodovino vzpostavila kot samoumevna, pa zavračamo z argumentom, da je to "le ena od več hkratnih in legitimnih možnosti v zvezi s človeško seksualnostjo: zgolj en seksualni ideal, ne pa prava etika seksa" (Primorac, 2002: 35).

Citirana literatura:

Foucault, Michel (2000): Zgodovina seksualnosti I: Volja do znanja. Ljubljana: ŠKUC.

Toš, Niko ur. (1999): Vrednote v prehodu II: Slovensko javno mnenje 1990-1998. Ljubljana: FDV, IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja.

Mojca Sušnik

Maca Jogan: Seksizem v vsakdanjem življenju. Ljubljana: Znanstvena knjižnica, FDV, 2001 276 strani (ISBN 961-235-066-3), 4.200 SIT

V obdobju, ko se je navidezno že močno izboljšal položaj žensk v privatni in tudi javni sferi, se gotovo postavlja vprašanje, ali se bo kdaj sploh možno dejansko približati idealom doseganja enakih možnosti, pravic in dolžnosti ne glede na spol. Na večini področij javnosti in v privatnem namreč še vedno obstaja vrsta diskriminatornih praks. Razlogi za takšno stanje so različni in o seksizmu v vsakdanjem življenju kot enem izmed njih govori prav pričujoča knjiga. Avtorica se posveča različnim področjem vsakdanjega življenja: od medijskih konstrukcij do politike, izobraževanja, religioznosti, tradicije, družine in spolnega nadlegovanja.

V začetku je tako središče pozornosti seksizem v medijski produkciji. Avtorica analizira tisk v Sloveniji, ki je izhajal po drugi polovici 19. stoletja in vse do konca 20. stoletja, in je prispeval svoj delež k ohranjanju diskriminacije po spolu. Pri takšni analizi ne more ignorirati pisanja glavnih katoliških sociologov, med katerimi naj izpostavim le nekatere: A. Stres, A. Gosar, J. Jeraj, A. Ušeničnik, A. Mahnič in J. E. Krek. Avtorica sicer zapiše, da izsledki mednarodne raziskave kažejo, da "prevladujoča androcentrična usmeritev množičnega komuniciranja na Slovenskem nič ne moti odgovornih oblikovalcev programske politike v medijih" (Jogan, 2001: